

REFLECȚII PATRIOTICE ȘI PACIFISTE ÎN CAZANIILE ROMÂNEȘTI ȘI POSTILELE POLONE DIN SECOLELE AL XVI-LEA ȘI AL XVII-LEA

Eugenia ȘTEFAN

Este îndeobște cunoscut faptul că limba română, „dulce și frumoasă”, cum pe bună dreptate, au alintat-o poeții, nu a apărut de la sine, ci că, ea s-a ivit, format, dezvoltat și perfecționat continuu din rostirile vorbitorilor ei, ale străbunilor noștri, trăitori pe vechile noastre meleaguri mioritice. Un rol esențial în evoluția limbii române, l-au avut cele mai timpurii și stângace traduceri de texte religioase, într-o epocă în care limba oficială, de cult, și, nu numai, a Țărilor Române, era SLAVONA, o limbă accesibilă doar păturilor sociale bogate, dar complet neînțeleasă de către oamenii simpli, neînvățați. Tocmai de aceea, trebuie relevată strădania primilor noștri traducători de literatură religioasă de la sfârșitul secolului al XV-lea și, mai ales, din secolul al XVI-lea, cel dintâi fiind Diaconul Coresi, care a tălmăcit în românește vestitele sale Cazanii: *Tâlcul Evangheliilor* (1567) și *Cazania cu învățătură* (1581).

Motivația acestui mare efort a fost aceea de a scrie, după cum el însuși mărturisea, pe înțelesul celor mulți a „mișelamea”, prin care Coresi înțelegea păturile sociale sărace, care nu aveau acces nici la slujbele oficiate în biserică, nici la vreo altă activitate social-culturală. Din această cauză, ei erau marginalizați în propria lor țară, fiind excluși din întreaga arie a intereselor celor înstăriți. Identificăm în acest gest chiar în această motivație a diaconului Coresi, o grijă față de semenii săi, neștiutori de carte, de a căror soartă îi păsa, sentiment care va fi cultivat de către toți cărturarii, nevoitori ai limbii române, din veacurile care au urmat.

Dacă până în secolul al XVI-lea, limba română s-a dezvoltat exclusiv pe cale orală, scrierile diaconului Coresi, mai exact, tipărirea de către acest mare nevoitor a celor două mari Cazanii în Țara Românească, au pus bazele limbii române scrise. Ambele Cazanii au cunoscut o largă răspândire pe întregul teritoriu locuit de români, respectiv, în toate provinciile istorice ale noastre, contribuind, împreună cu alte scrieri religioase și laice ale vremii, la statuarea limbii române ca limbă literară. Cele două colecții de cazanii coresiene s-au situat pe linia luptei împotriva catolicismului și a Reformei.

În aceeași luptă de combatere a Reformei și a catolicismului, se înscrie, cu și mai multă putere, Cazania a doua (CC2), tradusă și tipărită de diaconul Coresi în anul

1581, denumită și *Evanghelia cu învățătură*. Ea cuprinde o culegere de șaizeci și șapte de cazanii, pentru duminicile și sărbătorile anului¹. Predoslovia Cazaniei a II-a a lui Coresi arată motivele pentru care aceasta se mai numește și *Evanghelia cu învățătură*: 1) întărirea credinței ortodoxe, prin învățăturile conținute în ea, și 2) izvor de învățătură pentru popor.

Dacă prima Cazanie tradusă de Coresi în limba vorbită de popor atestă influența ideologiei calvine în Transilvania, pătrunsă prin filieră polonă și ucrainiană, cea de a doua cazanie a sa reflectă cu claritate spiritul ei ortodox, care pledează cu putere pentru întărirea credinței ortodoxe la românii din cele trei țări surori, cu tot setul de valori morale, inerente acesteia: credința în Dumnezeu, iubirea dintre oameni, iubirea de aproapele, iubirea de țară, pacea, buna înțelegere, apărarea țării și a bunurilor de pe cuprinsul său etc., valori morale pe care le vom întâlni și în unele cazanii (postile) polone tematice, apărute în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea, de această dată, de sub pana celui mai reprezentativ exponent al taberei catolice Piotr Skarga. Este locul să subliniem că meritul descoperirii izvorului ortodox după care Coresi a tălmăcit *Evanghelia cu învățătură*, revine profesorului Pandelescu Olteanu (1908-1995), slavist marcant al Universității din București, care a stabilit, pe baza unei competente confruntări textologice, atât a izvorului după care s-a tradus *Evanghelia cu învățătură*, cât și cazania mitropolitului Varlaam din anul 1643. Profesorul Pandelescu Olteanu a stabilit caracterul ortodox al ambelor izvoare, fapt recunoscut unanim de către slaviștii români. Tocmai de aceea Cazania a doua a lui Coresi a cunoscut o mai mare răspândire în rândul cititorilor și, implicit, o mai bună receptare a conținutului ei, fapt evidențiat de repăririle ei în mi multe ediții, între anii 1640-1641.

Cele două Cazanii, traduse și tipărite de diaconul Coresi, constituie un izvor unic pentru cunoașterea stadiului de dezvoltare a limbii române, contribuind, într-o mai mare măsură, la deșteptarea conștiinței noastre naționale. Totodată ele au dus la întărirea credinței noastre strămoșești, la menținerea ființei noastre naționale, prin menținerea unității noastre etnice. Scrisă într-o limbă mai evoluată decât Cazania întâi, Cazania a doua a influențat, într-o mai mare măsură, limba scrierilor ulterioare și în primul rând limba Cazaniei lui Varlaam din anul 1643. „Cazania aceasta, a lui Coresi, este cea mai importantă carte românească din veacul al XVI-lea, prin influența exercitată asupra limbii cărților care au apărut după ea. S-a răspândit în toate provinciile românești. Aceasta a făcut ca ea să imprime o anumită nuanță limbii literare românești”, scria un cercetător al istoriei literaturii noastre vechi din secolul trecut.²

Importanța Cazaniilor coresiene rezidă în aceea că, prin circulația lor, în spațiul locuit de români, au condus la înfiriparea ideii de unitate etnică și de limbă națională,

¹ Vezi: Ion Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche, 1508-1830*, vol.1, București, 1908, p. 85.

² Vezi: I.D. Lăudat, *Istoria literaturii române vechi*, partea I-a, Editura de stat, didactică și pedagogică, 1962, p. 101.

impulsionând participarea Țărilor Române la marile curente spirituale, generate de societatea europeană a veacului al XV-lea.

Se impune precizarea, potrivit căreia, cartea românească, tipărită de diaconul Coresi în dubla sa calitate, de tipograf-editor, se înscrie pe linia cerințelor noilor pături sociale care aspirau către o cultură proprie în limba națională.

Slova lui Coresi, în limba română, și-a creat vad în păturile burgheziei, iar autoritatea bisericească a fost nevoită să admită tipărirea cărților de predici în limba poporului. Meritul mare al lui Coresi constă în aceea că, prin tipărirea unor cărți religioase și, îndeosebi, a celor două Cazanii, limba română s-a răspândit cu repeziciune în rândul populației românești din cele trei țări surori, contribuind la triumful definitiv al limbii române asupra slavonei multisekulare.

Primele cazanii românești, *Tâlcul Evangheliilor*, tălmăcită sub însemnele calvinismului, ce se infiltrasă în Ardeal, și *Evanghelia cu învățătură*, profund ortodoxă, au jucat un rol imens în apărarea ortodoxiei în lupta sa cu catolicismul și cu cele două confesiuni ale Reformei: luteranismul și calvinismul. Rolul lor important s-a manifestat în direcția dezvoltării limbii literare române, a păstrării conștiinței unității naționale a tuturor românilor, precum și în cea a ideii de independență națională.

În secolul al XVII-lea asistăm la un salt calitativ între limba scrierilor coresiene și a cea a Cazaniei *Carte de învățătură*, tipărită de către mitropolitul Varlaam, la Iași, în anul 1643. Această nouă colecție de cazanii, se arată, clar, în Predoslovenia sa, cui i-a fost adresată: nu unuia sau altuia dintre cititori, sau dintre provinciile noastre istorice, ci, întregii „seminții românești de pretutindere”. Varlaam a redactat această importantă cazanie (*Carte românească de învățătură*) într-o limbă mai îngrijită, mai evoluată, care a dus la o mai rapidă receptare a ei de către cititorii din cele trei țări românești.

Concepută ca un „dar” limbii românești, Cazania lui Varlaam și-a atins în curând scopul: acela de a contribui substanțial la făurirea limbii literare române, susținând, astfel, lupta poporului român pentru dreptul de a scrie în limba proprie, pentru unitate națională și socială, și, totodată, pentru cucerirea drepturilor sale politice, cuvenite, ca popor format și dezvoltat pe aceste meleaguri.

Colecția de Cazanii tipărită de mitropolitul Varlaam, a dus la afirmarea neconținută a limbii vorbite, în scris, fapt care a avut drept finalitate, în secolul următor, al XVIII-lea, înlăturarea limbii slavone, ca limbă oficială și de cult și înlocuirea ei, pentru totdeauna, cu limba română.

Secolul al XVII-lea a constituit pentru Țările Române prilej de strânse legături cu Polonia, Ucraina și Rusia și, în același timp, de receptare a curentului elenist, fie direct, fie prin filieră slavă. Cărturarii români din veacul al XVII au fost aprigi luptători pentru acreditarea ideii privind descendența latină a poporului român, mai ales în opera cronicarilor. Ei au relevat „nedezrupta continuare” a românilor pe aceste meleaguri, după cum afirma cel mai erudit cărturar al vremii și poliglot (vorbea șapte limbi), Dimitrie Cantemir, pentru cultivarea patriotismului, ca valoare perenă a devenirii

noastre.

Cazaniile românești și alte scrieri religioase din secolul al XVII-lea cu înregistrat un salt vădit față de scrierile similare din secolul precedent. Tipărirea de predici cu caracter ortodox s-a înscris pe linia luptei împotriva calvinizării țării, a întăririi credinței ortodoxe a românilor. Această acțiune se încadra într-un context mai larg, generat de lupta pe care orotodoxismul răsăritean o ducea împotriva Catolicismului polon și a Reformei care amenințau ortodoxia. Tocmai de aceea abia în secolul al XVII-lea au apărut adevăratele culegeri de predici ortodoxe, care aveau să lupte fățiș în vederea menținerii nealterate a credinței noastre strămoșești, condiție esențială a ființării și devenirii neamului.

Predicile românești din secolul al XVII-lea, îndeosebi *Cazania* lui Varlaam, reprezintă, pe lângă o oglindă fidelă a realității social-politice și românești, o importantă tribună de apărare a ființei noastre naționale, contribuind efectiv la triumful definitiv al limbii române asupra slavonei multisekulare (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea).

Observăm în Țările Române un proces invers decât în Polonia: cazaniile românești, scrise în secolul al XVI-lea, nu ating nivelul celor poloneze din același secol care era pentru Polonia un secol de aur, privind toate compartimentele culturii. În schimb, cazaniile românești ating apogeul în secolul al XVII-lea, în timp ce postilele polone din același secol cunosc un declin, ca urmare a declinului politic al țării, reflectat și în cultură. Astfel, după cum vom constata, în continuarea lucrării, postilele polone din secolul al XVII-lea se află sub nivelul celor din secolul precedent, mai ales din cea de a doua jumătate a secolului acestuia, reprezentate strălucit de către Mikołaj Rej (reprezentantul cel mai de seamă al Reformei) și de Piotr Skarga, cel mai mare exponent al catolicismului.

Victoria contra Reformei în Polonia în secolul al XVII-lea a însemnat un regres în domeniul limbii și al culturii în general, fapt care a readus la loc de frunte, inspirația biblică și recurgerea la scrierile în limba latină, realitate care a durat câteva zeci de ani. Din această cauză, postilele polone din secolul al XVII-lea au un vădit caracter dogmatic și apologetic. Totuși, pentru faptul că acestea au fost scrise în continuare în limba polonă, au contribuit la consolidarea limbii literare polone.

Din punct de vedere politic, cazaniile (postilele) polone din veacul al XVII-lea, au condus la menținerea unității naționale, atât de necesară într-o epocă de haos și confuzie politică. În pofida îndelungilor vicisitudini care au avut loc în Polonia, postilele polone și-au îndeplinit totuși, magistral, (mai ales, cele din secolul al XVI-lea) rolul de mijloc de culturalizare, moralizator, de susținătoare a ideii de pace, înțelegere, de afirmare, promovare și generalizare a limbii polone ca limbă națională.

Cultivarea limbii materne, de către cărturarii noștri din vechime, încă din zorii secolului al XVI-lea, mai ales, de cei din Țara Românească și Moldova, reprezintă, fără îndoială, un incontestabil act patriotic, chiar dacă aceștia nu au trâmbițat acest lucru pentru a atrage atenția asupra lor. Ei au lăsat posterității libertatea de a aprecia, la justa

ei valoare, munca lor de pionierat, în domeniul limbii și culturii lor naționale într-o perioadă istorică și într-un spațiu geografic în care exista o mare concurență între curentele ideologice și politice, generate de apariția Renașterii și, îndeosebi, a Reformei.

Primii noștri cărturari din veacurile trecute au un mare și îndubitabil merit, acela de a fi lăsat celor ce au venit după ei un lucru durabil pentru întregul neam românesc: limba română, într-o „nedezruptă continuare”.

Tocmai de aceea ne exprimăm regretul potrivit căruia, în epoca actuală, limba noastră națională și oficială se află într-un proces de stagnare, din nefericire, nu de cultivare, cum ar fi fost de așteptat, fiind sufocată de numeroasele neologisme pătrunse din literatura occidentală, îndeosebi anglo-saxonă. De aceea concluzia care se desprinde din această incontestabilă realitate este una singură: cultivarea imediată și concertată a limbii române, în primul rând, de către intelectualii țării, pentru a ne menține și în viitor identitatea națională, în concertul națiunilor libere ale lumii de astăzi și mai ales de mâine. Acesta ar fi, într-adevăr, un Act Patriotic din partea celor care pot și au datoria să contribuie nemijlocit la decantarea limbii române din hățișul de neologisme, dialecte, agramatism etc. și, totodată, un act de respect față de străbunii noștri cărora le datorăm o limbă atât de frumoasă, după cum afirmă numeroși românologi atât din Europa, cât și de pe alte continente, dintre care amintim, cu titlu de exemplu: Ferdinand Lot din Finlanda, specialiști din Germania și Italia care au îndrăgit limba română și o studiază temeinic, publicând numeroase materiale de limbă, gramatică și cultură română și vizitând des România pentru a asculta limba noastră la ea acasă. Menționăm și numele câtorva românologi din timpurile noastre, respectiv slovacii: Ján Kerdo din Bratislava, Jana Palenikova de la Catedra de limbă română a Universității „I.A. Comenius” din Bratislava, Z. Vajdova de la Academia Slovacă, cunoscută în țara noastră și pentru traducerea în ultimii ani în limba slovacă a unor opere ale poetului nostru național, Mihai Eminescu.

Din păcate, în ultimi ani a apărut un soi de scriitori, în țara noastră, care nu numai că nu au niciun fel de aplecare spre cultivarea limbii române, ci, dimpotrivă, îi aduc diverse injurii, atât ei, cât și poporului român. Este regretabil însă că cei în drept din România nu au luat până acum nicio măsură de contracarare a acestui fenomen negativ și dăunător.

Îndemnul scrierii în limba polonă, vorbită de popor, datează de timpuriu, respectiv, încă de la mijlocul secolului al XIII-lea, când s-a pus pentru prima oară, în mod oficial, problema rostirii rugăciunilor în limba poporului, nu în latina oficială, accesibilă doar păturilor sociale înstărite. Acest îndemn, al scrierii cazaniilor în limba polonă a venit din partea Bisericii Catolice, prin cunoscutul Sinod de la Wrocław din anul 1248, care a recomandat preoților să rostească rugăciunile și cântecele religioase în limba polonă¹.

¹ Vezi J. Los, *Początki piśmiennictwa polskiego*, Varșovia, Cracovia, 1922, p.174.

Cazaniile scrise în limba polonă în secolul al XVI-lea atestă cu putere îndemnul de a scrie în limba poporului pentru întărirea credinței catolice, dar și interesul crescând al credincioșilor față de acest gen de scrieri, pentru cultură. Cultul antichității romane, apărut în veacul al XIV-lea, a determinat un avânt în acțiunea de scriere de cazanii originale și, totodată, de traducere în limba polonă a unor cazanii, din limbile latină și cehă. Totodată, în secolul al XIV-lea se constată faptul că polonezii de rând iau cunoștință, prin intermediul unor cazanii (de pildă, cazaniile lungi din Colecția Gnieźnieńskie, descoperite la Gniezno) ș.a. de bogata și interesanta literatură apocrifă medievală care circula în acea vreme în întreaga Europa, inclusiv în Țările Române.

Astfel, cazaniile alcătuite în limba polonă în secolul al XIV-lea deschid cititorilor orizonturi necunoscute și atractive din lumea legendelor medievale, caracterizate printr-un pronunțat moralizator și de întărire a credinței. Din această cauză asistăm la o creștere sensibilă a numărului celor care citesc în limba polonă, îndemnați, pe de o parte, de dorința de a desluși singuri învățătura Evangheliei, iar, pe de altă parte, de atracția exercitată asupra lor, de fascinanta literatură apocrifă, cu care se întâlneau pentru prima oară în viață.

Setea de cunoaștere a „Cuvântului lui Dumnezeu” continuă cu și mai multă putere în secolul al XV-lea, ca urmare a influenței exercitată de mișcarea husită, în Polonia, aceasta fiind forma obișnuită de culturalizare în evul mediu.

Cazaniile polone din secolul al XV-lea au, neîndoios, pe lângă un puternic caracter religios, și unul social, mai pronunțat decât cele din secolul anterior. Astfel, cazaniile polone, scrise în secolul al XV-lea, au contribuit în mare măsură la răspândirea principiilor fundamentale, ale husitismului: 1) scriptura reprezintă cel mai important izvor de învățătură și 2) propagarea acestei învățături în limba fiecărui popor, pentru a fi înțeleasă de către toți.

De aceea importanța cazaniilor polone din secolul al XV-lea este vădit sporită, mai întâi, datorită faptului că limba în care sunt alcătuite aceste cazanii atestă o vizibilă evoluție față de secolul anterior. Totodată se constată faptul că acestea oglindesc, mai viu, obiceiurile și moravurile sociale ale polonezilor. Așadar, cazaniile polone din secolul al XV-lea se constituie într-unul dintre cele mai importante mijloace de răspândire a învățăturilor husite, care preconiza reforma Bisericii Catolice, fiind, în același timp, o dovadă grăitoare a gustului crescând al poporului față de acest gen de scrieri¹. Redăm, mai jos, un scurt fragment dintr-o cazanie polonă, scrisă în secolul al XV-lea, într-o limbă frumoasă și clară, intitulată *Kazanie na dzień Wszystch Świętych* (Cazanie la ziua tuturor sfinților):

¹ Vezi, între alții, A.A. Kryński, *Zabytki języka staropolskiego z wieka XIV^{go}, XV^{go} i początku XVI^{go}*, ediția a doua, Varșovia, 1925, p. 122-123.

... Dziwna nauka pana naszego ludzie bogathe a pani czestne blagoslawia zawaszde, a on vbogye duchem blagoslawy...

...Minunată este învățătura Domnului nostru Dumnezeu, care îi binecuvintează atât pe oamenii bogați cât și pe cei cinstiți, în spiritul său dumnezeiesc...

Cazaniile (postilele polone vechi – *post illa verba*) erau, ca și cazaniile românești, împănate cu latinisme (respectiv, cu slavonisme), dar, și unele, și altele, au reușit să câștige teren pentru afirmarea limbii materne, slăbind totodată pozițiile limbilor oficiale: latina, la polonezi, iar slavona, la români, reușind să le înlăture definitiv, atât din cult, cât și din viața socială.

Spre sfârșitul secolului al XV-lea, se constată în Polonia, începutul triumfului limbii polone asupra latinei oficiale. Acum apare o serie de colecții de cazanii, ca, de pildă, cea a lui Paterek, scrisă într-o frumoasă și clară limbă polonă, fapt care va continua, sporit, în secolul al XVI-lea, cunoscut, pe bună dreptate, sub denumirea de „Secolul de Aur” al culturii polone.

„În vremea când la noi mijesc sfoase cele dintâi documente de limbă națională, *Scrisoarea lui Neacșu* (1521), Polonia trecea mândră de pragul culturii medievale spre epoca de înflorire a Renașterii și Umanismului secolului al XVI-lea”².

În acest Secol de Aur, cazaniile polone cunosc o înflorire fără precedent, din mai multe cauze:

1. Evoluția evidentă a limbii polone, de la apariția primelor cazanii (secolul al XIII-lea) până în secolul al XVI-lea, îndeosebi în cea de a doua jumătate a sa;
2. Apariția a două curente ideologice puternice: Renașterea și Reforma, izvorâte dintr-un latent protest antifeudal. Dintre cele două curente, Reforma a fost receptată încă de la început de către societatea polonă datorită strânselor relații ale țării cu Germania, care se confruntau încă de la sfârșitul secolului al XV-lea și începutul secolului al XVI-lea cu numeroase probleme sociale și politice, în afară de cele cu caracter religios.

Este bine știut faptul că Reforma aspira la renașterea creștinismului primar, dar, curând după apariția ei, aceasta s-a îndepărtat de ideologia umanismului aristocratic, cantonându-se exclusiv pe probleme religioase. Ca urmare a bunelor relații economice, sociale și culturale, dintre Polonia și Germania, ideologia Reformei a provocat în Polonia lupte religioase, de o intensitate și amploare nemaiîntâlnite în altă țară³.

Se impune precizarea că în Polonia a pătruns mai întâi confesiunea luterană, dar, la scurt timp, locul acesteia a fost câștigat de către calvinism, care s-a propagat în rândul clasei scociale, aflate în primă ascensiune, în prima jumătate a secolului al XVI-lea.

¹ Această cazanie a fost studiată și analizată de către specialiști de prim rang din Polonia, ca Al. Brückner, L. Malinowski, J. Los, ș.a., *Apud Los, op.cit.*, p.187.

² A se vedea Ion C. Chițimia, *Scrieri alese*, ediție îngrijită, prefață și note de Mihai Mitu, București, Ed. Universității din București, 2008, p. 19.

³ Vezi Kazimierz Kolbuszewski, *Postyllografia polska XVI-XVII wieka*, Cracovia, 1921, p. 6.

Tocmai de aceea, calvinismul a avut o durată atât de mare în Polonia, în comparație cu luteranismul, axat doar pe probleme strict dogmatico-religioase.

Învățătura calvină avea la bază două idei fundamentale, care au prins foarte mult la polonezi: 1) credința în predestinarea omului și 2) lupta pentru acumularea de bogății materiale, aceasta preconizând aspirația noii clase sociale poloneze spre dezvoltarea capitalismului¹.

Am arătat mai sus că Reforma a constituit curentul ideologic care tocmai îi trebuia clasei sociale polone, în continuă afirmare pe plan politic și social, și anume, burghezia. Acest lucru a fost viu ilustrat de faptul că în tabăra reformată au apărut și activat cei mai talentați scriitori, autori de cazanii și oratori de excepție, care au înfruntat cu cerbicie catolicismul.

Astfel, Biserica luptătoare din Polonia s-a împărțit în două tabere: reformată și catolică. Dintre reformați, cea mai reprezentativă figură a fost cea a lui Mikołaj Rej (1505-1569), autor de cazanii și orator de excepție, a cărui lucrare fundamentală s-a intitulat *Postylla* (Postila², Cazanie), tipărită în anul 1557. Într-un interval scurt, *Postilla* a apărut în cinci ediții polone, una în lituaniană și alta în rusă, aceasta constituind o dovadă peremptorie a receptării ei de către masele ei de cititori. *Postylla* scrisă de Mikołaj Rej în primă afirmare a calvinismului în Polonia, a răspuns cele mai bine cerințelor vremii și setei de cunoaștere a cuvântului lui Dumnezeu de către masele largi. Tocmai de aceea lucrarea s-a bucurat de o primire atât de mare în rândurile poporului său, fapt atestat de numeroasele sale ediții, succedate la intervale foarte scurte. Potrivit unui specialist polonez de marcă, *Postylla* a fost „o carte mai mult laică decât religioasă”, constituind „un izvor foarte prețios de cunoaștere a folclorului, a obiceiurilor și moravurilor Poloniei din secolul al XVI-lea”³.

Profesorul, slavistul și savantul I.C. Chițimia sublinia că Mikołaj Rej a fost cel dintâi mare scriitor național al literaturii polone⁴, ivit din frământările sociale și culturale ale veacurilor precedente pentru a pune în practică prea bine cunoscutul său slogan „polak polakowi po-polsku mówi” (un polonez vorbește limba polonă cu alt polonez). El a slujit acest slogan, cu toată priceperea, cu tot talentul și cu toată ardoarea sufletului său, beneficiară absolută fiind limba sa maternă – polona. Mikołaj Rej a fost considerat unanim drept „părintele literaturii polone”, fiind supranumit „Dante al Poloniei”. *Hic est noster Dante*, titrau publicațiile reformate polone. De asemenea, Mikołaj Rej a fost comparat și cu Cicero. „Așa cum în literatura latină unul a fost Cicero, tot așa și în limba polonă unul a fost Mikołaj Rej”⁵.

În tabăra catolică au activat, de asemenea, numeroși autori de cazanii și oratori, cel mai strălucit exponent fiind Piotr Skarga, scriitor cultivat la înalte școli catolice din

¹ Vezi I.C. Chițimia, *Historia literatury polskiej*, București, 1972, p. 68.

² Cazanie, predică prin care se explică Evanghelia.

³ Vezi Iulian Krzyżanowski, *Dzieje literatury polskiej*, Varșovia, p. 67.

⁴ Vezi Chițimia, *Scrieri alese*, p. cit.

⁵ Vezi Al. Brückner, Mikołaj Rej, *Studium Krytyczne*, Cracovia, 1905, p. 401.

țară, având o deosebită ușurință atât în arta vorbirii cât și în cea a predicării. Principala operă a sa se intitulează *Kazania Sejmowe* (cazaniile scrise pentru cele optsprezece seimuri, câte s-au întrunit în Polonia în decursul a douăzeci și patru de ani, dintre care s-au păstrat doar opt cazanii). Dintre acestea, cazaniile a doua și a opta se remarcă prin pagini de un profund patriotism, în care Skarga manifestă o vie îngrijorare față de viitorul patriei sale, sărăcită din cauza neînțelegerilor sociale și a luxului exorbitant al nobilimii.

Cităm din cazania a opta, în care patriotismul autorului se împletește strâns cu critica socială:

... O Boże moj, jakie zbytki w to się Królestwo wniosły, które miłosierdzie wszystko wypędziły. Począwszy od małych aż do wielkich, wszyscy mierność świętą i proste używanie opuścili...

... O, Doamne, ce lux s-a răspândit în acest Regat din care a fost alungată toată dragostea.

Începând de la cei mici, până la cei mari, toți au renunțat la cumpătare..., iar dragostea față de republică a dispărut.

Nimeni într-atâtea palate și ziduri, nu are grijă de ea.

Întreaga republică este săracă; doar unele case sunt bogate; nu sunt bani pentru biserică, pentru săraci, precum și pentru alte cerințe și pentru mântuire. Totul se pierde însă pe lux și pe lucruri deșarte.

Cauzele pieirii Sodomei vă vor distruge și pe voi. Despre aceasta, proorocul spunea: aceasta a fost răutatea Sodomei. Trufia, îndestularea pâinii..., trândăvia...¹

¹ Vezi Piotr Skarga, *Kazania Sejmowe*, ediția a treia, Wrocław, Varșovia, Cracovia, Gdańsk, Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo, 1972, p. 184.

.. Iako najmilejszy matki swej miłować Y onej czeiç nie macie, która was wrodziła, wychowała, nadała, wyniosła? *Bóg matkę cziç roz-kazał.*

Przekłęty kto zasmuca matke swoję. A ktora jest pierwsza i zasluzensza matka, iako ojczyzna, co macie od niej jest? która gniazdem jest matek wszystkich i

...Să vă iubiți patria ca pe cea mai scumpă mamă, să o iubiți și să o cinștiți, căci ea v-a născut, v-a alăptat, și v-a înălțat.

Dumnezeu a poruncit să-ți iubești mama.

Blestemat să fie cel care își necăjește mama. Dar care mama e mai presus și mai meritorie decât patria, de la care aveți numele și tot ceea ce aveți, de la ea este... *Patria este cuibul tuturor mamelor, înrudirea tuturor și cămara tuturor bunurilor voastre.* Această mamă v-a strâns într-un singur trup, al Republicii... de la o mare, la alta...¹

...Această iubită mamă (patria) v-a dat o libertate de aur, căci nu slujiți tiranilor, ci numai domnilor voștri, cu frică de Dumnezeu și regilor pe care singuri îi alegeți. De la această mamă aveți, până în prezent, o glorie ostășească... Această mamă, vă naște hatmani viteji și înțelepți, fericiți, cavaleri puternici, neînfricați, și un asemenea popor, la care dușmanii privesc din toate părțile².

Din acest pasaj reies căldura, patosul patriotic și claritatea stilului, a expresiei care merge direct la inima cititorului. Lirismul său patriotic ne amintește de unele pasaje din *Cântarea României* a lui Al. Russo, ca și de alte compoziții cu profund caracter patriotic ale scriitorilor noștri din trecut.

Pentru a evidenția mai pregnant dragostea de patrie, Piotr Skarga a recurs la o frumoasă și plastică comparație, a patriei cu o mamă, patria fiind, scria el, „cuibul tuturor mamelor și cămara tuturor bunurilor locuitorilor ei”. Dragostea de patrie capătă la Skarga un contur precis, izvorât dintr-o inteligentă îmbinare a preceptelor religioase cu legile umane. Iubindu-și profund patria și credința catolică, Skarga și-a pus în slujba apărării acestor înalte idealuri întregul său talent scriitoricesc, precum și întreaga sa capacitate de muncă. Piotr Skarga mai pledează și pentru dragostea și înțelegerea între oameni, ca factor important în menținerea păcii generale, așa cum rezultă din pasajul următor: „Bună este înțelegerea dar și pacea între oamenii din popor... mai bune sunt însă acestea, între domnii care îi conduc pe oameni, între regi care, prin înțelegerea dintre ei, aduc pace lumii”³. Autorul avea în vedere, nu atât înțelegerea între oamenii de rând, ci îndeosebi, între cei care țineau între mâinile lor, destinele țărilor. Aceste idei,

¹ *Idem*, p. 38.

² *Ibidem*, p.40, 43.

³ *Idem*, p. 138.

progresiste pentru acele vremuri, sporesc valoarea poetică și filosofică a colecției de cazanii *Kazania Sejmowe*, îndeosebi, a cazaniei de doua și a opta.

Rememorând cele arătate până aici, precizăm că, pe fundalul conflictului social generat de lupta pentru putere dintre burghezia polonă, în ascensiune, cunoscută sub denumirea de șlahță, și marea nobilime (magnații), clasă socială devenită reacționară, postilele polone din secolul al XVI-lea, au jucat un rol de frunte, în propagarea, atât a idealurilor reformate, cât și a celor catolice, scrise și rostite în limba vorbită de popor. Din competiția celor două tabere politice – reformată și catolică, a rezultat un singur câștigător: limba polonă, națională și oficială a țării, ajunsă la un standard fără precedent, în acel Secol de Aur al culturii polone.

Predicatorii și autorii de cazanii catolice, în frunte cu Piotr Skarga, au reușit să fie mai convingători decât cei din tabăra reformată, îndemnând poporul să nu accepte Reforma, ci să facă zid viu, în jurul Bisericii catolice, ceea ce s-a și întâmplat. Astfel, după lupte religioase cu oponenții lor reformați, desfășurate pe plan spiritual, în scris și în activitatea retorică, au învins, definitiv, catolicii, Polonia devenind una dintre cele mai puternice țări catolice din lume, așa cum este și în prezent.

Dezvoltarea fără precedent a cazaniilor românești și a postilelor polone, în secolul al XVI-lea, a constituit reflectarea, pe plan cultural, a luptei desfășurate de burghezia ascendentă, împotriva ideologiei feudale. Așa cum am arătat în lucrarea noastră, precum și cu alte ocazii, atât cazaniile românești, cât și postilele polone din secolul al XVI-lea au fost la înălțimea comandamentelor ideologico-spirituale ale acelor vremuri, militând cu ardoare pentru ideile progresiste puse în circulație de către noua pătură socială, burghezia. Aceste idei erau și pe placul poporului: ideea de patrie, iubirea patriei comune, a locuitorilor unei comunități sociale, iubirea de aproapele, înțelegerea între oameni, între țări și conducătorii acesteia, ideea de cinste, de corectitudine, de întrajutorare, de întărire a credinței străbune, ortodoxia la români și catolicismul la polonezi, de libertate și independență națională, etc.

Cazaniile românești și postilele române din secolele al XVI-lea și al XVII-lea au reprezentat o dublă revoluție: pe tărâm religios, prin crearea Bisericii în limba poporului, și pe tărâm cultural, prin contribuția lor la afirmarea, în scris, a limbilor naționale – română și polonă.

Patriotic and Pacifist Reflections in Romanian Homilies and Polish “Postylles” in the 16th and 17th Century

In this essay we intended to point out mainly the role of the Romanian homilies in the development of our mother tongue, the shaping of the reading taste, and the formation and

Romanoslavica XLV

evolution of our culture. We paid special attention to the two collections of homilies, i.e. “Expound Gospels” (1567) and “The Gospel Lesson” (1581), translated and printed by Coresi in the language spoken by the people for the illiterate to understand it. On the other hand, in Poland, thanks to the Catholic Church that recommended the priests to say prayers and sing religious songs in Polish, and not in Latin, a hardly intelligible language, they had written in the language spoken by the people ever since the middle of the 13th century. The urge to write homilies in this language was felt mostly in the 16th century when there was an increased need to reinforce the catholic faith, menaced by the Reform: the Protestantism and the Calvinism.

The greatest representative of the Calvinist writers was Mikolaj Rej, whom professor I.C. Chițimia considered to be the first great national Polish writer. The Polish experts in old literature praised M. Rej as “the father of the Polish literature”, and compared him to Dante and even to Cicero. “Hic est noster Cicero”, the Calvinist homilies writers would write about him. In the 16th century, the Catholic Church was brilliantly represented by Piotr Skarga, the author of the famous “Kazania Sejmowe” (out of which only eight homilies were preserved). In this essay we presented a few fragments of P. Skarga’s 8th homily, a sample of deep patriotism, just like the 16th and 17th century Romanian homilies.

Therefore, we can say without any trace of exaggeration that both the Romanian homilies and the Polish “postylles” reinforced ever lasting values such as: love for the country and for its people, honour, mutual help, liberty, national independence and faith: in Orthodoxy as for Romanians, and in Catholicism as for the Polish people. They also generated a double revolution: 1) in religion by re-creating the Church in the very language spoken by the plain people and 2) in culture by contributing to the creation of the national Romanian and Polish languages.